

RECENZJE I SPRAWOZDANIA [Reviews and reports]

Andrzej Margasiński (red.) (2015). *Rodzina w ujęciu systemowym. Teoria i badania*
Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP (ss. 200)

Książka pod tytułem *Rodzina w ujęciu systemowym. Teoria i badania*, pod redakcją Andrzeja Margasińskiego, to jedna spośród nielicznych publikacji z zakresu diagnozy systemu rodziny. Mieści się w obszarze zainteresowań psychologii rodziny, łącząc w sobie zarówno podejście teoretyczne, jak i praktyczne.

Publikacja zawiera zbiór różnych prac empirycznych, w których poddano badaniu zależności różnego rodzaju zjawisk od systemów rodziny. Wszystkie badania zostały wykonane z użyciem kwestionariusza Skala Oceny Rodziny (polska adaptacja FACES IV – *Flexibility and Cohesion Evaluation Scales* Davida H. Olsona), który został stworzony na podstawie teorii Kołowego Modelu Systemów Małżeńskich i Rodzinnych Davida H. Olsona, gdzie za główne zmienne życia rodzinnego uważa się spójność, elastyczność i komunikację. Spójność (*cohesion*) jest zdefiniowana jako więź emocjonalna między członkami rodziny. Elastyczność to jakość i stopień zmian zachodzących w systemach, związanych z przywództwem, pełnionymi rolami, zasadami wzajemnych relacji oraz wynikających z procesów negocjacyjnych pomiędzy członkami rodziny.

Trzeci wymiar Modelu Kołowego to komunikacja, określana jako umiejętność pozytywnego porozumiewania się. Komunikacja może wahać się między słabą a bardzo skuteczną.

Kolejny wymiar to satysfakcja z życia rodzinnego, definiowana zadowoleniem z życia rodzinnego jako stopień, w jakim członkowie rodziny czują się ze sobą szczęśliwi i spełnieni.

Recenzowana publikacja składa się z 9 artykułów. Pierwszy stanowi wstęp teoretyczny, w którym redaktor naukowy dokonał przeglądu teorii i wybranych modeli systemów rodzinnych. Pokazuje początki koncepcji związane z Ogólną Teorią Systemów Bertalanffy'ego i dalsze aplikacje na gruncie psychologii. Tłumaczy pojęcie *zasady całości*, które głosi, że system to coś więcej niż suma elementów. Kolejne omówione pojęcie to *sprzężenie zwrotne*, opisane jako najbardziej charakterystyczna zasada dla koncepcji systemowej. Oznacza ona, że jakakolwiek zmiana dotycząca któregoś z elementów systemu wpływa na inne elementy i odwrotnie. Wyróżnia się sprzężenia zwrotne ujemne (hamujące i łagodzące), przeciwdziałają one zmianom, spełniają rolę stabilizatorów, natomiast sprzężenia zwrotne dodatnie (wzmac-

niające) powodują zmiany w systemie, asymilację nowych informacji i adaptację do nich, modyfikację dotychczasowych ról. Optymalna dla systemu rodzinnego jest równowaga funkcjonowania sprzężeń dodatnich i ujemnych. Zapewnia ona właściwą *homeostazę* między rodziną a środowiskiem. Autorem pojęcia homeostazy systemu jest Cannon, jednakże na grunt psychologii zostało adaptowane przez Jackosna. Autor zaobserwował skłonności rodzin do zachowywania się tak, jakby miały one wbudowane mechanizmy zachowania, które uruchamiają się w chwilach, gdy porządek życia rodziny zostaje naruszony przez siły wewnętrzne i zewnętrzne. Zachowania te przywracają rodzinę do jej poprzedniego stanu równowagi.

Poza najważniejszymi pojęciami autor charakteryzuje także modele rodziny Steinglassa, Bowena, Beaversa, McMastera i Olsona.

W drugim rozdziale monografii Katarzyna Martowska porównała cechy rodziny pochodzenia do przystosowania społeczno-emocjonalnego młodych kobiet. Przeprowadzone badania wykazały związki między właściwościami systemu rodzinnego a różnymi wskaźnikami przystosowania społeczno-emocjonalnego jednostki. Ujawniono korzystne znaczenie elastyczności dla przystosowania (badanego testem Zdań Niedokończonych Rottera). Wykazano, iż zrównoważona elastyczność, będąca wskaźnikiem stylu demokratycznego pozwala dzieciom na efektywne funkcjonowanie (emocjonalne i społeczne) wśród ludzi.

Trzecia część publikacji jest poświęcona relacji w rodzinie w odniesieniu do psychologicznych aspektów

funkcjonowania w pracy. Celem badań była analiza związków pomiędzy relacjami w rodzinie a funkcjonowaniem zawodowym opisywanym przez satysfakcję z pracy, zaangażowanie w pracę oraz pracę emocjonalną. Badania pokazały związek między relacjami rodzinnymi a wybranymi aspektami funkcjonowania w pracy. Zrównoważenie w zakresie spójności i elastyczności wiązało się dodatnio z satysfakcją z pracy i zaangażowaniem w pracę, a ujemnie z pracą emocjonalną na poziomie płytkim. Wymiary opisujące niezrównoważenie w relacjach rodzinnych wykazały natomiast związki ujemne z satysfakcją z pracy a dodatnie z pracą emocjonalną. Efektywna komunikacja wewnątrzrodzinna była dodatnio związana z wigorem i satysfakcją z pracy, a zadowolenie z życia rodzinnego korelowało dodatnio z satysfakcją z pracy i ujemnie z płytką pracą emocjonalną.

Kolejne zagadnienie opisane przez Krzysztofa Grec oraz Kamila Kuźniara to podmiotowe i rodzinne determinanty postaw rodziców dzieci z pierwotnymi niedoborami odporności, leczonych substytucją immunoglobulinową. Artykuł ten przedstawia wyniki kwestionariuszowych badań postaw rodzicielskich 47 rodziców dzieci chorych na pierwotny niedobór odporności (PNO), hospitalizowanych i leczonych substytucją immunoglobulinową, dożylną. Badania wykazały istotną różnicę wyników uzyskiwanych przez grupę rodziców dzieci z PNO w porównaniu z grupami normalizacyjnymi. W badanej grupie rodziców dzieci chorych na pierwotne niedobory odporności potwierdzono istnienie związku pomiędzy wymiarami funk-

cjonowania rodziny a deklarowanymi postawami rodzicielskimi. Potwierdzono ponadto istnienie związku między wymiarami funkcjonowania rodziny a preferowanymi stylami radzenia sobie w sytuacjach stresowych. Wykazano, że istotnym predyktorem postawy akceptacji – odrzucenia jest poszukiwanie kontaktów towarzyskich, natomiast postawy autonomii – zrównoważona elastyczność, postawy niekonsekwentnej – sztywność. W przypadku postawy nadmiernie ochraniającej i nadmiernie wymagającej żaden z analizowanych potencjalnych predyktorów nie okazał się istotny.

Piątą część książki poświęcona jest analizie zmian rozwojowych w systemie rodzinnym – od małżeństwa do rodzicielstwa. Autorka Karolina Kuryś-Szyncel poddaje analizie zmiany zachodzące w systemie rodzinnym w obliczu przyjścia na świat pierwszego dziecka. Narodziny dziecka w badaniach zostały uznane jako wydarzenie normatywne i nadano mu rozwojowe znaczenie dla diady rodzinnej. Założono, że przejście dwojga ludzi od fazy preparentalnej do parentalnej wiąże się z koniecznością dokonania wielu zmian w różnych wymiarach systemu. Badania wykazały, że w zakresie spójności rodzinnej zachodzą liczne zmiany. Zaobserwowano tendencję do wzrostu spójności po urodzeniu pierwszego dziecka z jednoczesnym zacieśnieniem granic systemu. Zmianom tym nadano charakter rozwojowego etapu przejściowego.

Szóstą składową publikacji jest psychologiczna analiza systemów rodzinnych młodych mężczyzn zaangażowanych religijnie. Autor publikacji – Andrzej Dakowicz przeprowadził

badania w grupie 60 rodzin, z czego pierwszą połowę stanowiły rodziny młodych mężczyzn aktywnie uczestniczących w Ruchu Światło-Życie, a drugą rodziny mężczyzn niezaangażowanych w jakiegokolwiek ruchu religijne, wyznających wiarę w sposób tradycyjny. Analiza wyników wskazuje na istotne różnice pomiędzy systemami rodzinnymi badanych mężczyzn. Zadowolenie z małżeństwa rodziców młodych mężczyzn zaangażowanych religijnie jest większe, a jakość kontaktów interpersonalnych w tych rodzinach – wyższa niż w rodzinach młodych mężczyzn niezaangażowanych religijnie.

Iwona Sikorska oraz Maria Dworak opisały percepcję rodziny pochodzenia u adolescentów uzależnionych od substancji psychoaktywnych. Wyniki tych badań prezentują spostrzeganie różnych aspektów środowiska rodzinnego przez adolescentów uzależnionych od substancji psychoaktywnych. Badania wykazały, że postrzegane przez adolescentów wsparcie rodzinne otrzymywane w okresie preadolescencyjnym było większe od otrzymywanego w późniejszym okresie życia. Wykazano ponadto różnice w percepcji postawy rodzicielskiej matki i ojca w zakresie akceptacji – odrzucenia oraz nadmiernego ochraniającego. Matki były spostrzegane jako bardziej akceptujące i ochraniające. Pokazano także, że młodzież uzależniona od tzw. twardych narkotyków okazała się mniej związana z rodziną niż młodzież uzależniona od miękkich środków psychoaktywnych. Młodzież używająca twardych substancji psychoaktywnych częściej spostrzegła swe matki jako osoby niekonsekwentne. Wyniki ba-

dań wykazały, że rodziny uzależnionych dzieci i młodzieży nie funkcjonują prawidłowo.

W przedostatniej części książki Andrzej Margasiński opisał rodziny alkoholowe w leczeniu w świetle Modelu Kołowego Systemów Mażeńskich i Rodzinnych. Przeprowadzono badania grupy 124 rodzin alkoholowych i grupy 150 rodzin kontrolnych. Pomiar został wykonany na początku terapii podjętej przez uzależnionego męża i pod koniec wstępnej fazy leczenia, po 8-10 tygodniach. Pomiar pierwszy wykazał istotne różnice pomiędzy badanymi grupami we wszystkich skalach FACES IV-SOR, za wyjątkiem sztywności. Pomiar drugi wykazał zmiany w rodzinach alkoholowych i znaczne podobieństwo uzyskanych wyników do profili w grupie kontrolnej. Uzyskane dane potwierdziły skuteczność terapii, duży potencjał rodzin alkoholowych, a także założenia teorii systemowej o zmianach zachodzących w rodzinie na skutek istotnych zmian jednego jej elementu.

Ostatnią część publikacji stanowi przegląd literatury na temat małżeństw kobiet uzależnionych od alkoholu. Autor wskazuje, że prawie jedna czwarta osób uzależnionych to kobiety. Artykuł przedstawia wyniki przeprowadzonych dotychczas badań, które koncentrowały się na funkcyjono-

waniu kobiet uzależnionych w związkach, a w szczególności na satysfakcji ze związku, komunikacji i przemocy. Wskazuje, że zarysowujący się w literaturze obraz małżeństw uzależnionych kobiet jest nie do końca spójny i jednoznaczny, lecz raczej fragmentaryczny. Jako powód takiego stanu rzeczy autor upatruje zbyt małą ilość badań nad tym zagadnieniem oraz ograniczenia metodologiczne.

Opisana publikacja jest cennym źródłem wiedzy dydaktycznej i praktycznej. Czytelnik znajdzie w niej podstawy teoretyczne odnoszące się do systemu rodziny oraz szereg badań, które mimo dużej rozpiętości tematyki mają wspólny mianownik, jakim jest system rodzinny. Książka jest przeznaczona dla szerokiego grona odbiorców. Będzie cenna dla psychologów-praktyków oraz naukowców, terapeutów zajmujących się niesieniem pomocy małżeństwom i rodzinom, pracowników socjalnych, doradców zawodowych i reprezentantów innych grup, które mają za zadanie wspomagać zagrożone współczesne rodziny. Jest także inspiracją do zgłębiania tematu funkcjonowania rodziny i eksplorowania innych obszarów zależnych od systemów rodzinnych, w których funkcjonujemy.

Elżbieta Kamińska